

AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda Əski çap kitabları xəzinəsinlə yüzlərlə ərəb qrafikalı çap kitabı mühafizə olunur. Bu kitablar müruri-zamanla institutumuzun əməkdaşları tərəfindən transfoneliterasiya edilib müasir əlifbada çap olunur. Həmin kitablardan bir neçəsini oxuculara təqdim edirik

XIX əsr Azərbaycan şairi, Bakı ədəbi mühitinin görkəmli nümayəndəsi Seyyi Zərgərin "Mizanül-ədalət" adlı kitabı Sədi Şirazinin "Bustan" əsərinin fars dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsidir. Əsər 1912-ci ildə Bakıda nəşir Hacı Mir Ağazadə Mirhəsənov tərəfindən "Səda" mətbəəsində çap edilmişdir. Əlyazmalar İnstitutunun mərhum əməkdaşı f.ü.f.d.Sevər Cabbarlının nəşrə hazırladığı bu əsər müasir əlifbada "Elm və təhsil" nəşriyyatı tərəfindən çapdan buraxılmışdır. Kitabın redaktoru akademik Möhsün Nağısoyludur. Kitaba olduqca geniş "Ön söz" yazılmışdır. Bu yazıda qədimdən XIX əsrə kimi Azərbaycan ədəbi mühiti və onun bir qolu olan Bakı ədəbi mühiti haqqında və Bakıda 1860-cı ildə təsis edilmiş "Məcməüş-şüəra" ədəbi məclisi məlumat verən müəllif yazır: "Professor F.Qasımzadə "Məcməüş-şüəra"nın 1880-ci illərdə yarandığını göstərir. Müəllifi olmayan bir əlyazmada isə onun 1860-cı ildə təşkil olunduğu qeyd edilmişdir. H.zeynallı da "Məcməüş-şüəranın 1860-cı ildə təşkil edildiyini söyləyir. "Şairlər məclisi" məcmuəsində isə "Məcməüş-şüəra"nın adı 1860-1870-ci illərdə təşkil edilən məclislər sırasında çəkilir. Lakin "Məcməüş-şüəra"nın əsas üzvlərinin təvəllüd tarixləri göstərir ki, onlar 1860-cı illərdə ədəbi məclis təşkil edə biləcək dərəcədə yetkin olmamışlar. Bizcə, "Məcməüş-şüəra" XIX əsrin 70-ci illərində fəaliyyətə başlamış olsa da, o, Bakıda 1860-cı ildə təsis edilmiş "Məcməüş-şüəra" ədəbi məclisiyiğıncaqlarının gedişi və məzmunu cəhətdən yalnız 1880-ci illərdə yetkin şəkil almışdır".

Əvvəla onu qeyd edək ki, biz hələ 2000-ci ildə nəşr etdirdiyimiz "Mirzə Əbdülxalq Yusif" adlı monoqrafiyamızda Azərbaycan şairi və tədqiqatçısı Əliabbas Müznibin M.Ə.Yusif haqqında yazdığı məqalədə "Məcməüş-şüəranın" 1860-cı ildə təsis olunması haqqındakı məlumatı diqqətə çatdırmışıq. Digər tərəfdən f.e.d. Paşa Kərimov da Əliabbas Müznibin tərtib etdiyi "X.Natəvanın əsərləri" əlyazmasını nəşr etdirmişdir ki, orada da Müznibin yazdığı "ön söz"də "Məcməüş-şüəranın 1860-cı ildə təsis olunması haqqında məlumat verilmişdir. Görkəmli tədqiqatçının iki əlyazması

olduğu halda "naməlum əlyazma" demək və Əlyazmalar İnstitutunun üzə çıxardığı yenilikləri gözənd ataraq, köhnə məlumatlara əsaslanmaq nə dərəcədə düzgündür. Bizcə, bu "ön söz"ün yazılmasında "Məcməüş-şüəra" haqqında yanlış məlumatların yayılmasında ısrar edən birinin barmağı var. Əslində biz bunun kim olduğunu deqiq bilirik, amma həyatda olmadıği üçün adını çəkmirik. "Məcməüş-şüəra" üzvlərinin yaşına gəlincə, onu qeyd edək ki, bunu yazanlar məclisin Ağadaş Süreyyənin evində olduğu, məclisin katinin o olduğu və 1860-cı ildə onun 10 yaşı olduğunu əsas götürürlər. Amma onlar bilmirlər ki, məclis A.Süreyyənin qardaşının evində keçirilib və Əliabbas Müznibin bir məlumatına görə, məclis üzvlərinin əsərləri həmin şəxs tərəfindən məhv edilmişdir...

Məclisin 1860-cı ildə təsis edilməsinin deqiqliyinə gəlincə, onu deyə bilər ki, 1859-cu ildə Şamaxı zəlzələsindən sonra Bakıya axın olmuş, yəqin ki, belə bir zamanda şairlərin bir araya gəlib ədəbi məclis təşkil etmələri heç də təəccüblü deyildir...

Kitabın "Ön söz"ündə Seyyid Zərgərin həyat və yaradıcılığı, o cümlədən Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmaları haqqında da məlumat verilmişdir. Seyyid Zərgərin Sədidən tərcüməsi olan "Mizanül-ədalət"nin əvvəlində "Dibacəyi-kitab" verilmişdir ki, burada tərcüməçi kitabın ərşəyə gəlməsi haqqında məlumat verir və yazır: "...Bir neçə əsər cəm edüb çapa vermək arzusunda oldumsa da, vəli "Bustan"i-Sədi əleyhirəhmənin bəzi zəmanəyə müvafiq farsı nəzmdən türki nəzmi lisaninə tərcümə edüb, o əsərlərdən müqəddəm çap edüb, qariyemöhtərəm və möhtərəmələrin nəzərlərində cıvələnməgin məsləhət gördük". Kitab "Birmillahir-Rəhmanir-Rəhim"lə belə başlayır: "Benəmçi-Xudavəndi-balavü pəst, Qələm alginən, Seyyida, sən bedəst". Elə ilk beytdən əsərin dilinin qəliz olduğu anlaşılır. Kitaba aşağıdakı hekayətlər daxil edilmişdir: "Zirdəstlər ilə rəftar etməgin hekayəti", "Qızıl Arslan şahın bir mərdi-danışmənd ilə hekayəti", "Mərdüməzarın hekayəti və onun səmərəsi", "Bir quru kəleyi-inslə bir abidin hekayəti", "Dünyanın bisəbat olmağının he-

kayəti", "Nikukarlıq ilə bədkarlığın hekayəti", "İki qardaşın hekayəti", "Ədalətin səmərəsi və zülmün nəticəsinin hekayəti", "Bir əhməq kişinin hekayəti", "Dünyanın bisəbat olmağının hekayəti", "Bir zalım padşahın Xudapərəst abid ilə hekayəti", "Guriz", "Padşahi-ru-mun haqqdanışıqlı danışmənd ilə hekayəti", "Təklə şahun rəiyyəti ilə rəftar etməsinün hekayəti", "dünyanın dostluğu ilə düşməngiliginin hekayəti", "Zirdəstlərə rəhm etməgün hekayəti", "Dosti düşməndən, düşməni dostdan tanımağın hekayəti", "Səlatinin zirdəstlərinə şəfqəti", "Füqərayə mürüvvət etməgin hekayəti", "Təriqət caddəsinin adabi", "Nuşirəvanın oğlu Hörmüzə vəsiyyəti", "Xosrov şahın oğlu Şiruyəyə nəsihəti", "Siyasət işlərində imtəhan olmuşları saxlamağın hekayəti", "Rəiyyətin halinə səlatinin şəfqəti", "Hüccac Yusifin bir dana ilə hekayəti", "Məmun-ər Rəşidin bir kənizi-mahru ilə hekayəti", "Bir müflis zuri-bazukeşinin hekayəti", "Padşahların rəyi və ləşgər çəkməgün tədbiri", "Qoşun ilə nə növü rəftar etməgin hekayəti", "Dövlətə əhli-qələm və əsgər lazımdur, nə eysü işrət", "Ehsan kişinin həyatında lazımdı, nə vəfatından sonra", "Yetimlərə mehribanlıq və ianə verüb rəhm etməli", "Bir atəşpərəst ilə İbrahimin əleyhissələmin sərgüzəşti və cəmi millətlərə ehsan etməgin hekayəti", "Bir bəxil kişi ilə cəvanmərd fərzəndin hekayəti", "Çarəsizləri bənddən azad etməgün hekayəti", "Bir bəxil dövlətməndün müflis olmağının hekayəti", "Əhli-dilin bəxşəyşinin hekayəti", "gücsüzlərin haqqında ehsan etməgin tərifi", "Bir tükli ilə bir dərvişin hekayəti", "Bir naçiz dövlətli ilə bir səhidil dərvişin hekayəti", "Bir müztərr kişi ilə bir helmlü adilin hekayəti", "Məhəmməd əleyhissələm ilə hətəmi-tainin qızının hekayəti", "Ehsan etmək mürüvvətlərə və əhli-kəmalə lazımdır, nə zalım cahillərə", Cəvanmərdlər şikəstənəfs olmalı, nə mütəkəbbir", "Təvazö rəsmnin hekayəti", "Əhli-dil ilə təvazö mütəkəbbirlərə təkəbbür etməgün hekayəti", "Mütəkəbbir qazi ilə bir arifi-təngdəstün hekayəti", "Vətən atalarının övladları barəsində vəzifəsi nədir" adlı və 10 adsız hekayət.

"Xatimeyi-kitabdə dəgahi-Rəbbül-ələminə münacat və öz məsiyyətindən nadim olub ərzi-hacət etməkdir" başlıqlı münacatda "Əya, Seyyid, ey mücrimi-bi-hesab, Münacat ilə eyle xətmiki-kitab" deyə sözə başlayan Seyyid Zərgərin Allahla razı niyazi əks olunmuşdur. Kitabın sonunda lüğət verilmiş və kitabın əski əlifbada fotosurəti təqdim olunmuşdur. Kitab tədqiqatçılar və ədəbiyyat həvəskarları üçün dəyərli

vəsaitdir. Sevər xanıma Allahdan rəhmət diləyirik.

Mirzə Əbdülxalq Cənnəti Bakı ədəbi mühitinin ən görkəmli nümayəndələrindəndir. Ömrünü şeirə, sənətə, pedaqoji fəaliyyətə həsr edən bu insanın həyatı çox faciəli olsa da, bir ömür mücadilə etmiş, ədəbiyyat tariximizə dəyərli töhfələr vermişdir. Əlyazmalar İnstitutunda Cənnətinin 8 qovluq əlyazması saxlanılır.

Əlyazmala İnstitutunun əməkdaşı, f.ü.f.d. Samirə Əliyeva Mirzə Əbdülxalq Cənnətinin "Məsnəviyyat"ını transfoneliterasiya etmiş, kitab "Elm və təhsil" nəşriyyatında çap olunmuşdur. kitabın elmi məsləhətçisi f.e.d., professor azadə musabəyli, redaktoru Hacı Mustafa Mailoğludur.

Tədqiqatçı kitaba yazdığı "Ön söz" də Cənnətinin həyat və yaradıcılığında bəhs edir və "Məsnəviyyat" haqqında yazır: "Müəllif bu əsərini 1930-cu ildə, təxminən ölümündən bir il əvvəl qələmə almışdır. AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar institutunda B-1199 şifri altında saxlanılan bu əlyazma 155 vərəqdən ibarətdir. Ümumi dəftərə Cənnətinin öz dəstxətti ilə köçürülmüşdür. Məsnəvi formasında yazılmış olan bu əsər "Qarelərə" - oxuculara müraciətlə başlayır. Şair ənənəvi

klassik üslubdan istifadə edərək əsərdəki hər bir hekayənin əvvəlində bir rübai verir və mövzuya "bəraəti-istihlal"la başlayır. Hər hekayənin sonunda isə bir "sülası" verməklə mövzunun bitməsinə işarə edir".

Kitaba "Məsnəviyyatı-Cənnəti", "Təlimati-Sokratdən bir parçə", "Kerqulisin iki qadınə təsadüf etməsi", "Sadəətvar qadının nitqi", "İlihaq", "Əvalimi-layətnəhiyə bir nəzər", "Qurt və tülki", Qələmin çıxışı", Qız qalası", "Mütəhəyyirənə bir sual", "Qız qalasına xitabən", "Vaiz və Bəhlul", "Filsufanə bir xülya", "Təəssüf", "Dünyayə xitab", "Hüsni-xülqə tərğib", "Ata vay, gəl", Dört fəsl", "Yazı təsvir edən Cəmalı-cəvan", "Yay sifətin edir Cəlal bəyan", "Payızı vəsf edir Bilali-hərif", "Eşit indi Kəmal fəlsəfəsin", "Bülbül", "Kəhər at", "Son fəlsəfə", "Əsərlərimə", "Tərcümeyi-hal" adlı şeirlər daxil edilmişdir. Əsərlərin dili sadədir.

Tərtibçi belə zəhmətli işin öhdəsindən layiqincə gəlmiş, oxuculara dəyərli bir kitab ər-məğan etmişdir. Tədqiqatçılar, tələbələr, hətta şagirdlər, ümumiyyətlə, ədəbiyyat həvəskarları üçün maraqlı ola bilər. Samirə xanıma yeni uğurlar arzulayır, yeni kitablarını gözləyirik.

SONA XƏYAL